

KAMPEN FOR DEMOKRATI I ET AV AFRIKAS FOLKERIKESTE OG FATTIGSTE LAND, ETIOPIA.¹

*Randi Rønning Balsvik, Institutt for historie
Kvinneforskermaraton, lørdag 1. oktober 2005.*

Med begrepet demokrati mener vi at voksne mennesker kan styre sine stater og lokalsamfunn ved å velge sine egne representanter til å påta seg styringsansvaret. Folk kan vise hvordan de ønsker sitt styre ved å stemme på de kandidatene som har et program de ønsker skal følges. Demokratiet har vært en del av den vestlige moderniseringsprosessen. Det har blitt kjempet fram nedenfra i land der industrialisering, urbanisering og en stadig økning av velstand og utdanning har funnet sted. Demokratiet henger sammen med utviklingen av foreninger, store møteplasser for folk som industrigulv der arbeiderne sliter skulder ved skulder, eller de store sesongfiskeriene der mannfolk tramper omkring i værene og venter på at stormen skal løye eller skoler og universitet der unge møter ideer og inspireres av nye tanker. Prinsippene knyttet til et folkestyre er blitt kjempet fram nedenfra, de er aldri blitt gitt på noe sølvfat av makthaverne. I løpet av snart 200 år har det skjedd en gradvis utvidelse av stemmeretten i Norge, men det er mindre enn hundre år siden alle voksne, uansett inntekt eller kjønn hadde fått stemmerett.

Etiopia er blant de eldste statsdannelser i verden, og er et land som klarte å slå tilbake europeisk kolonialisme i det berømte slaget ved Adua i 1896. I dag har landet over 70 millioner mennesker, ca 85 prosent livnærer seg av jordbruk i spredt bosetting og fremdeles er over halvparten over 15 år analfabeter. I denne miniforelesningen skal vi se på utviklingen i retning av et etiopisk demokrati i tre stadier. Vi skal komme fram til valget som ble holdt 15.mai 2005, det første i etiopisk historie der konkurrerende partier drev valgkamp. Valgdagen foregikk rolig, utenlandske observatører sa de var tilfredse. Hvorfor ble Etiopia likevel drevet ut i krise og hvorfor skjøt bevæpnet politi inn i folkemengder med demonstrerende studenter og drepte omkring 40 og såret alvorlig langt flere? Igjen var det unge mennesker som betalte med livet sitt i utviklingen av demokratiet i Etiopias. Denne hendelsen kan ikke forstås uten at den blir sett i den historiske sammenhengen der den hører hjemme.

Vi skal ta for oss utviklingen under tre regimer: Keiser Haile Sellassie (1930-1974), militærdiktator Mengistu Haile Mariam (1974- 1991) og Meles Zenawi (1991-2005)

¹ Materialet til denne forelesningen er min doktoravhandling, utgitt som bok, først i USA i 1985, så i Addis Ababa i 2005: *Haile Sellassie's Students The Intellectual and Social Background to Revolution 1952-1974*, dertil et bokmanuskript snart ferdig til publikasjon: *The Quest for Expression: The State and the University in Ethiopia Under Three Regimes, 1952-2005*. Jeg har vært lærer i Etiopia på 1960 tallet og fulgt utviklingen der over 40 år.

I) Keiser Haile Sellassie var en ivrig modernisator. Han gav Etiopia en konstitusjon og et parlament i 1930. Etter andre verdenskrig startet for alvor formell utdanning etter vestlig mønster på alle nivå. Jeg var lærer i Etiopia på 1960-tallet og husker hvordan elvene langt ute på landsbygda var fascinert av begrepet demokrati. Det første valg til representanter til parlamentet skjedde i 1957. Det skjedde uten politiske partier. Ingen fikk drive valgkamp, de som prøvde ble fengslet. Parlamentet hadde bare en rådgivende funksjon. All makt lå i realiteten hos keiseren, hans egen oppnevnte regjering og det nettverket av egne utpekte guvernører og administratorer keiseren hadde utover i landet. Ved å bygge opp Universitetet i Addis Ababa hadde keiseren også medvirket til å grave sin egen grav. Studentene bodde sammen på campuser og var i en unik posisjon til felles dialog og felles handling. De fikk utenlandske lærere og lærebøker, de møtte også studenter fra andre områder i Afrika som Haile Sellassie hadde gitt stipend til å studere ved hans universitet, mens deres land befridde seg fra europeisk kolonialisme. De store fellesafrikanske institusjonene som Organisation for African Unity og Economic Commission for Africa ble også lagt til Addis Ababa, pga den status landet hadde som representant for det frie, stolte Afrika. Gjennom nye kontakter oppdaget studentene at Etiopia ikke var det mest utviklede i Afrika som regjeringens monopoliserte presse hadde fått dem til å tro, og de ble rystet da UNESCO tidlig på 1960-tallet rangerte Etiopia blant de landene i Afrika der analfabetismen var høyest og tallet på barn innskrevet i skoler lavest. En politisk bevisstgjøringsprosess begynte blant studentene og en kamp for fritt å kunne få lov til å diskutere forholdene i Etiopia og bidra med synspunkter på hva slags politikk landet burde følge for å høyne folks levestandard. De fikk en studentunion og de forsøkte seg med en presse. Ingen ting betydde så mye for stadig å få flere studenter med i en opposisjonsbevegelse som Haile Sellassie-regimets undertrykkende respons på studentenes bestrebelser. Tanker, initiativ, organisasjon og demonstrasjoner ble sett på som en utålelig utfordring til monarkiet av guds nåde, ”den seirende løve av Juda”, som var en av keiserens mange titler. Fengsling, tortur og korporlige masseavstraffelser, utvisning av aktivister fra universitetet og til og med drap på åpen gate av en studentleder, var midler regimet brukte i kampen mot studentenes krav på ytrings og organisasjonsfrihet. Periodevis ble studentene kjørt bort tettpakket på lasteplan til ukjent mål langt ut i periferien. Mangelen på muligheter til reformisme gjorde at den marxistiske/ maoistiske ideologien ble enerådende i studentbevegelsen.

II) Flere forhold løp sammen til å skape den revolusjonære situasjonen i Etiopia i 1974 da stigningen i oljepriser, en ikkeanerkjent hungerskatastrofe og studentenes, og nå også andre grupper, vedvarende agitasjon førte til keiserdømmets fall. Ingen partier, bevegelser, ledere hadde fått vokse fram under keiseren. De eneste med maktmidler, organisasjon og noe utdanning var de militære, som overtok styret. De tok råd fra den politiske kulturen i studentbevegelsen, fordi de var uforberedt på maktovertakelse. Den største saken for studentene hadde vært omfordeling av jord, å ta fra de store jordeierne og dele ut til de jordløse, et forhold som har vært grunnleggende i alle revolusjoner. Studentbevegelsen hadde nå dannet to politiske parti, et som ville støtte og , trodde de, lede de militære, og ett som hadde som mål å styrte militærstyret og innsette et sivil styre. Militærdiktaturet leverte

jordreformer og sendte studenter og gymnasiaster ut på landsbygda for å organisere folk til jordomfordeling og for lesekampanjer, men diktaturet fortsatte i Etiopia, nå av et langt mer ubøyelig slag enn under keiseren. Hodene rullet bokstavelig talt både blant den rike jordeierklassen og de militære. Den røde terror i 1977/78 likviderte tusener og atter tusener av unge med mer og mindre utdanning. Men diktatoren Mengistu laget en stor folkeforsamling, Shengo, og gjorde Etiopia til en ettparti stat. Det etiopiske arbeiderparti ble dannet i 1984, i forbindelse med tiårsjubileet for revolusjonen og arbeidet med en ny konstitusjon ble ferdig i 1987. Representasjon fra hele landet skulle skje gjennom dette partiet. En ny grunnlov ble til der langt flere etiopere var med på prosessen enn i keiserens tid, selv om ytringsfrihet ikke eksisterte. Representasjon var som før trygt forankret innenfor regimets kontroll. Etter den røde terror var det oppnådd kontroll, stillhet og stor angst på universitetet. Studentbevegelsen var utryddet.

III) Da de militære tok over styret flyktet mange studenter nordover til Tigre provinsen, til det folket der det styrende sentrum i Etiopia en gang hadde ligget, for derfra å kjempe mot militærstyret i Addis Ababa. Lederen for geriljasoldatene, som stadig la under seg nye områder av Etiopia på veien mot sør, var en tidligere medisinerstudent, Meles Zenawi, som nå har vært statsminister i Etiopia i fjorten år. Det forhatte militærdiktaturet, oppfattet slik, selv om soldaten hadde byttet ut uniformen med sivil dress, falt uten å ta opp kampen i Addis Ababa. De nye soldatene ble likevel ikke oppfattet som befriere, men først og fremst som representanter for folkegruppen i nord, tigreanerne som nå overtok den førende stillingen i landet som amharafolket hadde hatt under keiseren. Likesom militærdiktaturet etter revolusjonen tok fatt på jordspørsmålet, tok Meles Zenawi regimet opp det andre store spørsmålet som var blitt reist av studentbevegelsen, nemlig hvordan et land som Etiopia skulle forholde seg til alle de forskjellige etniske gruppene i landet. Tidligere var det bare amharaspråket som var tillatt, alle nasjonalitetene i landet skulle assimileres. Etiopia skulle bli en nasjonalstat etter vestlig mønster med ett nasjonalspråk. Da studentene begynte å problematisere dette på slutten av 1960 tallet, ble det oppfattet som det største forræderi. Meles Zenawi regimet framholdt at bare ved å gi nasjonalitetene rett til sine respektive språk og kultur og rett til å styre seg selv, ville mange av de undertrykte få tilbake sin verdighet og at det var den eneste måten Etiopia kunne unngå oppløsning. Etiopia fikk sin tredje grunnlov i 1994, kjørt fram raskt, og i stram regi av regimet, men med ustoppelig karakterisering av prosessen som demokratisk. Etiopia ble som det eneste landet i Afrika en føderasjon av regioner basert på etnisitet. For store deler av det etiopiske folket og for et stort flertall av studenter og lærere på universitetet var dette å gå for langt. Å fokusere for mye på etnisitet ville bidra til å splitte mer enn å samle.

Etiopia hadde fått den mest demokratiske av alle grunnlover. Den åpnet for et flerpartisystem og det ble gitt store konsesjoner til ytringsfrihet og en privat presse for første gang i etiopisk historie. Meles Zenawi var en meget intelligent leder, som ble populær blant mektige vestlige statsoverhoder og ledere i Verdensbanken. Han var dyktig til å få utenlandsk hjelp til landet og han talte innsiktsfullt om demokrati. Likevel, det mest iøynefallende var at retorikken ikke

ble fulgt opp av praksis. Organisasjoner som Amnesty International, Human Rights Watch og Ethiopian Human Rights Committee har tallrike eksempler på brudd på menneskerettighetene, fengsling, tortur, forsvinning og drap av folk for politisk virksomhet. Universitetsstudentenes fredelige demonstrasjoner ble møtt med voldelig undertrykking. Angstskapende uforutsigbarhet var fremdeles tingenes orden i Etiopia. Det som aldri hadde skjedd under keiseren eller militærdiktaturet skjedde: 43 lærere ved universitetet mistet sine stillinger, blant dem et høyt antall professorer og folk med dr. gradsutdanning som den etiopiske stat og andre stater hadde utdannet, i et land der hjerneflukten var blant de største i Afrika.

Vi er kommet fram til det spørsmålet vi stilte innledningsvis: Hvorfor endte valget 15. mai 2005 i kaos og katastrofe? Historien vi har fortalt om utviklingen i retning av et styre der folkevalgte på regionalt og føderalt nivå som representerte ulike tilnærminger til politiske problemløsninger, har vært tornefull, og at en høy pris har vært betalt, særlig av studenter, i kampen fram mot et slikt mål. Forhistorien forteller at det ville vært bortimot et under om demokratiske spilleregler nå plutselig skulle oppfylles. Regimet hadde åpnet for at opposisjonspartiene søndagen før valget skulle få demonstrere. En million mennesker minst var på marsj den dagen i Addis Ababa, en demonstrasjon av opposisjon mot regimet som var større enn hva man hadde forventet. Det var en fantastisk høy stemning av glede og optimisme blant folk, over at noe slikt kunne hende i Etiopia, uten at regjeringen som hadde gjort det mulig fikk noen ære for det.

I valget søndagen etter vant opposisjonskoalisjonen i hver eneste valgkrets i hovedstaden. Da erklærte statsministeren unntakstilstand og forbud mot alle slags demonstrasjoner i landet, en svært provoserende handling. "Han behandler oss som uansvarlige barn", var en vanlig kommentar. Opptellingen for hele landet var forventet å være ferdig den 8. juni. Det store spørsmålet var hvor mange plasser opposisjonen kunne få i representantenes hus, der de nå bare hadde 12 av 547 representanter. Suksessen i byene skjerpet appetitten hos opposisjonen til å overta makten i landet, men man visste at regjeringspartiet hadde et jerngrep over folk på den svære landsbygda der statsjorden, kunstgjødsel og andre redskap i jordbruket i stor grad ble gitt eller holdt tilbake ut fra politisk lojalitet. En strøm av klager kom der fusk og press ble påstått å ha funnet sted, og dertil forsvinninger og til og med drap utover landet av folk som tilhørte opposisjonen. Utenlandsk press og innenlandsk kritikk førte til mange omvalg og til slutt til at væpnede sikkerhetsstyrker den 5. juni brøt inn på universitetscampusene for å slå ned på og arrestere studenter som ledet diskusjonsmøter, alt for å hindre en protestutvikling. Det fungerte som bensin på ild og endte i gatedemonstrasjoner, arrestasjon av ca 2000 studenter og at omkring 40 mistet livet.

Denne krisens dypereleggende årsaker henger sammen med et lavmål av tillit mellom regjering og opposisjon. Den første manglet legitimitet. Medisinerstudenten Meles hadde skutt seg til makten, beholdt den og ønsket for enhver pris å fortsatt beholde den selv etter 14 år. Hans maktgrunnlag var statens herredømme over jord, hans vilje til å bruke vold og hans partis herredømme over hær og politi, som ble utskiftet da han tok makten. Militærdiktaturets

hær og politi ble sett på som forrædere, ikke som tilhørende staten Etiopia. Regjeringen betraktet opposisjonen med den største mistenksomhet, partene beskyldte hverandre gjensidig for å ville ha makten for maktens egen skyld, for alle materielle vinninger det gav. Opposisjonen ønsket en reversering av den politikken som var begynt når det gjaldt likestilling av nasjonalitetene i Etiopia og når det gjaldt det brennbare spørsmålet om forholdet til Eritrea, som vi her ikke har hatt mulighet til å berøre. En politisk kultur hadde ennå ikke vokst fram der møysommelige dialogiske prosesser og kompromisser kunne finne sted. Opposisjonen så på regjeringen primært som en representant for en folkegruppe og en region, det nordlige Tigray. Integrasjonsprosessen av de forskjellige folkegruppene i landet var kommet kort. Etiopia var et umåtelig vanskelig land å styre. En forutsetning for et vellykket demokrati er at en regjering er villig til å gå av hvis den ikke får den støtten ved valg som den egne grunnloven krever. En like viktig forutsetning er at folk har tillit til at det er slik og at opposisjonen er lojal. Slike forutsetninger er ennå ikke til stede i Etiopia. Kampen for det etiopiske demokratiet har et godt stykke vei å gå.